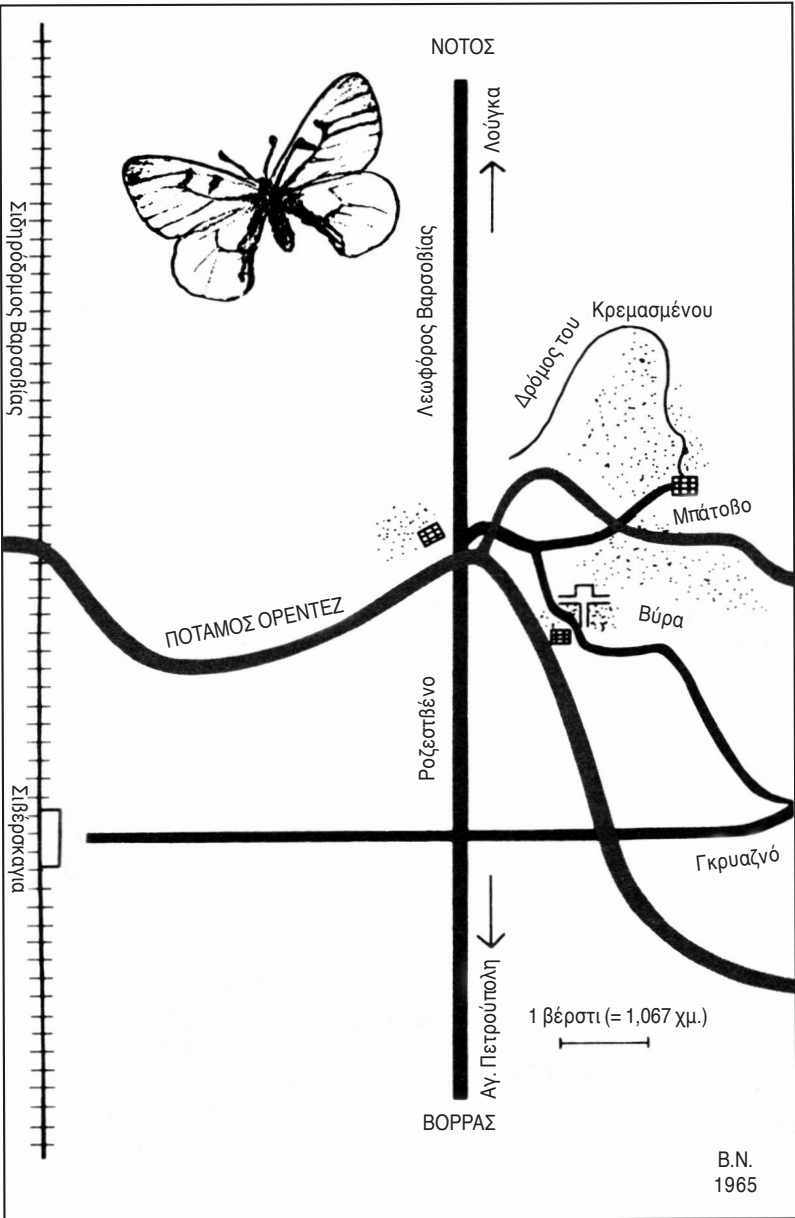

ΜΙΛΗΣΕ, ΜΝΗΜΗ

B.N.
1965

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

1

ΤΟ ΛΙΚΝΟ ΑΙΩΡΕΙΤΑΙ πάνω από άβυσσο και η κοινή νοημοσύνη λέει ότι η ύπαρξή μας δεν είναι παρά αιφνίδιο ρήγμα φωτός ανάμεσα σε δύο αιωνιότητες ερέβους· γνήσια δίδυμα τα εκατέρωθεν σκοτάδια, κι όμως ο άνθρωπος, κατά κανόνα, αντικρίζει την προγενέθλια άβυσσο πιο ήρεμα απ' ό,τι την άλλη, προς την οποία οδεύει (τρέχοντας με τεσσερισήμισι χιλιάδες παλμούς την ώρα περίπου). Γνωρίζω, ωστόσο, και την περίπτωση νεαρού χρονοφοβικού, ο οποίος ένωσε κάτι σαν πανικό όταν είδε για πρώτη φορά οικογενειακές ταινίες γυρισμένες λίγες εβδομάδες πριν τη γέννησή του. Είδε έναν κόσμο κατά βάσιν απαράλλαχτο –ίδιο σπίτι, ίδιοι άνθρωποι– και κατάλαβε μετά ότι εκείνος δεν υπήρχε πουθενά, ενώ κανένας δεν πενθούσε την απουσία του. Σ' ένα παράθυρο του επάνω ορόφου φάνηκε η μητέρα του να κουνάει το χέρι της – κι αυτή η ασυνήθιστη χειρονομία τον αναστάτωσε σαν να ήταν αποχαιρετισμός ακατάληπτος. Αλλά το θέαμα που τον κατατρόμαξε ήταν ένα ολοκαίνουργιο καρότσι που στεκόταν εκεί, στη βεράντα της εισόδου, με την καταχρηστική αυταρέσκεια του φέρετρου· και μάλιστα φέρετρου άδειου, λες και, στην ανάστροφη πορεία των γεγονότων, ως και τα κόκαλά του είχαν εξαλειφθεί.

Τέτοια διανοήματα αρμύζουν στο νεαρό της ηλικίας. Με άλλα λόγια, τα πρώτα και τα έσχατα παίρνουν συχνά έναν τόνο μάλλον εφηβικό – εκτός και αν συμβαίνει να ελέγχονται από το

επιβάλλον και την αυστηρότητα κάποιας θρησκείας. Η φύση θέλει τον ώριμο άνθρωπο να αποδέχεται τα δυο μαύρα κενά, στην πύρα και στην πρύμνη του, με την αταραξία που αποδέχεται τα όσα προβάλλουν ενδιάμεσα. Πρέπει η φαντασία, εξέχουσα απόλαυση του αθάνατου και του ανώριμου, να έχει τα όριά της. Για να χαρούμε τη ζωή, δεν κάνει να την παραχαιρόμαστε.

Σε τέτοια δεδομένα αντιστέκομαι. Θέλω να σηκωθώ να διαδηλώσω δημόσια ενάντια στη φύση. Ο νους μου έχει καταβάλει κολοσσιαίες προσπάθειες, αλλεπάλληλες, γυρεύοντας να διακρίνει ψήγματα, έστω, προσωπικής ανταύγειας, στα απρόσωπα ερέβη που περιβάλλουν τη ζωή μου. Ευχαρίστως ασπάζομαι κι εγώ, μαζί με τον κάθε φτιασιδωμένο πρωτόγονο, την πεποίθηση ότι έρεβος είναι, απλούστατα, το αποτέλεσμα του τείχους που ορθώνει ο χρόνος και χωρίζει εμένα και τις μωλωπισμένες μου γροθιές από τον ελεύθερο κόσμο της αχρονίας. Ταξίδεψα προς τα πίσω στη σκέψη – και η σκέψη, όσο περισσότερο προχωρούσα, έσβηγε αμετάκλητα – ίσαμε τόπους απόμακρους, όπου ψαχούλεψα να βρω μυστική δίοδο· κι έφτασα να καταλάβω, εντέλει, ότι η φυλακή του χρόνου είναι σφαιρική, δίχως εξόδους. Εκτός της αυτοκτονίας, δοκίμασα τα πάντα. Έβαλα την ταυτότητά μου κατά μέρος, να γίνω στοιχείο να τρυπώσω σε κόσμους που υπήρξαν πριν καν συλληφθώ. Υποβλήθηκα νοητικά στην ποταπή δοκιμασία του συγχρωτισμού με βικτωριανές μυθιστοριογράφους και απόστρατους στρατηγούς, όλο αναμνήσεις από προηγούμενες ζωές τους, τότε που ήταν σκλάβοι αγγελιαφόροι και διέσχιζαν ρωμαϊκούς δρόμους ή σοφοί γέροντες και κάθονταν κάτω από ιτιές στη Λάσσα. Τα πιο παλιά μου όνειρα έφερα άνω κάτω, ψάχνοντας για ίχνη και νήματα – αν και, ας το ξεκαθαρίσω ευθύς αμέσως, απορρίπτω αναφανδόν τον τετριμμένο, ευτελή, βαθύτατα μεσαιωνικό κόσμο του Φρόντ, με το μανιακό κυνήγι των αφροδισιακών του συμβόλων

(σαν να γυρεύει ο αναγνώστης βακωνικές ακροστιχίδες σε κείμενα του Σαίξπηρ) και τα κακεντρεχή έμβρυά του που κατασκοπεύουν, κρυμμένα στη φυσική τους κόγχη, την ερωτική ζωή των γονιών τους.

Στην αρχή δεν είχα σαφή αντίληψη του γεγονότος ότι ο χρόνος, τόσο απέραντος εκ πρώτης όψεως, ήταν φυλακή. Αναδιφώντας τα παιδικά μου χρόνια (το πλησιέστερο πράγμα στην αναδίφηση της αιωνιότητας) βλέπω το ξύπνημα της συνείδησης σαν σειρά διαδοχικών σπιθισμάτων: τα διαστήματα μεταξύ τους μικραίνουν βαθμιαία, ώσπου σχηματίζονται φωτεινές δέσμες αντίληψης που παρέχουν στη μνήμη ακροσφαλή στηρίγματα. Να μετρώ και να μιλώ έμαθα πολύ νωρίς και περίπου συγχρόνως, πλην όμως η ενδόμυχη γνώση του ότι εγώ ήμουν εγώ και οι γονείς μου ήταν οι γονείς μου, φαίνεται ότι δεν καταστάλαξε παρά αργότερα, συνειρμικά με την ανακάλυψη της ηλικίας τους σε σχέση με τη δική μου. Αν κρίνω από τον έντονο ήλιο ο οποίος, όταν σκέφτομαι αυτή την αποκάλυψη, πλημμυρίζει αυτοστιγμεί τη μνήμη μου με λοβιώδεις κηλίδες που λάμπουν μέσα από διαπλεκόμενους σχηματισμούς φυλλωμάτων, η αφορμή πρέπει να δόθηκε στα γενέθλια της μητέρας μου, προχωρημένο καλοκαίρι, εξοχή· έθεσα ερωτήματα, ζύγιασα απαντήσεις. Όλα συμφωνούν με τη θεωρία της ανακεφαλαίωσης· οι απαρχές της συνείδησης του στοχαζόμενου εαυτού, στο μυαλό των απώτατων προγόνων μας, θα συνέπεσαν, ασφαλώς, με την ανάφανση της αίσθησης του χρόνου.

Όταν λοιπόν ο πρωτοφανέρωτος, φρέσκος και δροσερός αριθμητικός τύπος της ηλικίας μου, το «τέσσερα», βρέθηκε αντιμετώπος με τους γονεϊκούς τύπους των τριάντα τριών και των είκοσι επτά, κάτι μου συνέβη. Δέχτηκα έναν αφάνταστα τονωτικό κλονισμό. Λες και αναβαπτίστηκα με τρόπο ιερότερο από την ελληνοκαθολική¹ εκείνη κατάβρεξη την οποία, πριν

1. Greek Catholic στο πρωτότυπο. Ο όρος «ελληνοκαθολικός» αποδίδει,

από πενήντα μήνες είχε υποστεί ουρλιάζοντας, μισο-πνιγμένος ο μισο-Βίκτωρ (η μητέρα μου, πίσω από τη μισόκλειστη πόρτα, όπου το παλιό έθιμο ήθελε τους γονείς να αποσύρονται, κατάφερε πάντως να ελέγξει κάπως την αδεξιότητα του πρωτοπρεσβύτερου πατέρα Κωνσταντίν Βετβενίτσκι): ένιωσα να βυθίζομαι απότομα σε ένα υλικό ακτινοβόλο και κινούμενο που δεν ήταν, βεβαίως, παρά το καθαρό στοιχείο του χρόνου. Το μοιραζόμουν αυτό το στοιχείο, όπως ακριβώς ο αναζωογονημένος λουόμενος μοιράζεται το λαμπερό νερό της θάλασσας με όντα που δεν είναι ο εαυτός του, αλλά συνδέονται μαζί του στην κοινή ροή του χρόνου – σε περιβάλλον, δηλαδή, σαφώς διαφορετικό από εκείνο του χώρου, το οποίο αντιλαμβάνεται ο άνθρωπος όπως και ο πίθηκος κι η πεταλούδα. Εκείνη τη στιγμή ήταν που συνειδητοποίησα, έκθαμβος, ότι το πλάσμα των είκοσι επτά ετών, ντυμένο στο απαλό λευκό και στο ρόδινο, που κρατούσε το αριστερό μου χέρι, ήταν η μητέρα μου· και ότι το πλάσμα των τριάντα τριών ετών, ντυμένο στο τραχύ λευκό και στο χρυσό, που κρατούσε το δεξί μου χέρι, ήταν ο πατέρας μου. Προχωρούσαν αρμονικά και, ανάμεσά τους, βάδιζα κι εγώ καμαρωτός καμαρωτός από φωτοκηλίδα σε φωτοκηλίδα, στη μέση ακριβώς, σε ένα μονοπάτι που σήμερα αναγνωρίζω καθαρά: είναι μία αλέα που κοσμούν βαλανιδιές, στο άλσος της εξοχικής μας έπαυλης, ονόματι Βύρα, πρώην επαρχία Αγίας Πετρούπολης, Ρωσσία. Κι από το κορφοβούνι του απόμακρου και μοναχικού, σχεδόν ακατοίκητου χρόνου του παρόντος μου, βλέπω σήμερα τον μικρότατό μου εαυτό να γιορτάζει, εκείνη τη μέρα

στην παρούσα μετάφραση, τα σχετικά με τους Ελληνόρρυθμους Καθολικούς, όπως είναι ο επίσημος όρος, ο οποίος δηλώνει τους Ορθοδόξους που αναγνώρισαν το πρωτείο του Πάπα και εισήλθαν σε εκκλησιαστική κοινωμία με τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία μετά το Σχίσμα του 1054. Τον δέκατο πέμπτο αιώνα ονομάστηκαν Ουνίτες (Unia = ένωση) ή Ελληνόρρυθμοι Καθολικοί.

του Αυγούστου του 1903, τη γένεση της αισθητήριας ζωής. Μπορεί οι βαστάζοντες από τα δεξιά και τα αριστερά μου να ήταν, και οι δύο, ήδη παρόντες στον νηπιακό μου κόσμο, αλλά μόνο με το προσωπείο μιας τρυφερής ανωνυμίας: τώρα είχε πλέον ανατείλει σαν ήλιος η περιβολή του πατέρα μου, η περιλαμπρη στολή της Φρουράς Ιππικού, με το απαλό μαλαματένιο απαύγασμα του θώρακα που πύρωνε στήθος και πλάτη – κι εγώ κράτησα, για κάμποσα χρόνια, έντονο το ενδιαφέρον για την ηλικία των γονιών μου, να ενημερώνομαι ανελλιπώς, σαν ανήσυχος επιβάτης που ρωτά την ώρα ελέγχοντας το καινούργιο του ρολόι.

Ας σημειωθεί ότι ο πατέρας μου είχε υπηρετήσει τη στρατιωτική του θητεία αρκετά χρόνια πριν γεννηθώ: υποθέτω λοιπόν ότι, κατά πάσα βεβαιότητα, τη μέρα εκείνη είχε φορέσει τα γιορτινά σειρήνια του παλαιού του συντάγματος αστεϊζόμενος. Άρα σε αστεϊσμό χρωστάω την πρώτη μου αναλαμπή ολοκληρωμένης συνείδησης – πράγμα που συνεπιφέρει και πάλι ανακεφαλαιώσεις, καθότι τα πλάσματα που πρώτα στη γη απόκτησαν την αίσθηση του χρόνου ήταν και τα πρώτα που χαμογέλασαν.

2

Ήταν το αρχέγονο σπήλαιο (κι όχι τα όσα μπορεί να φαντάζεται ο φροϋδικός μυστικισμός), που άνοιγε πίσω από τα παιχνίδια μου, στα τέσσερά μου χρόνια. Στο μυαλό μου αναδύεται, σαν επιβλητικό γέννημα μιας γεωλογικής αναταραχής πριν από τις αρχές της ιστορίας, το μεγάλο ντιβάνι, σκεπασμένο με κρετόν, άσπρο με μαύρα τριφύλλια, σε ένα από τα σαλόνια, στη Βύρα. Η ιστορία αρχίζει εκεί, πλάι στα πόδια αυτού του κρεβατιού, με την επαγγελία μιας αίθριας Ελλάδας: η μεγάλη φου-

ντωτή ορτανσία μέσα στη γλάστρα, με τους ανθούς αχνογάλαζους ή και πρασινωπούς, κρύβει λίγο το βάθρο μιας μαρμαρίνης προτομής της Άρτεμης. Στον τοίχο, δίπλα στο ντιβάνι, μία ασπρόμαυρη γκραβούρα σε εβένινο πλαίσιο σηματοδοτεί άλλη στιγμή της ιστορίας – είναι από τις ναπολεόντειες εκείνες εικόνες όπου συγκρούονται, κατά βάσιν, το γεγονός και η αλληγορία και όπου βλέπει κανείς, δίπλα δίπλα, στο ίδιο οπτικό πεδίο, έναν τυμπανιστή, ένα σκοτωμένο άλογο, τρόπαια, στρατιώτη να λογχίζει άλλον στρατιώτη, και τον άτρωτο αυτοκράτορα να ποζάρει με το επιτελείο του καταμεσής της πετρωμένης μάχης.

Με τη βοήθεια κάποιου από τους μεγάλους, που έβαζε πρώτα τα δυο του χέρια και μετά τη δύναμη του ποδιού του, το ντιβάνι απομακρυνόταν κάμποσα εκατοστά από τον τοίχο και σχηματιζόταν ένα στενό πέρασμα το οποίο, βοηθούμενος και πάλι, σκέπαζα απαλά με τις κυλινδρικές μαξιλάρες του κρεβατιού κι έκλεινα στις άκρες με δυο μικρότερα μαξιλάρια. Δοκίμαζα τότε άφατη ευχαρίστηση τρυπώνοντας μέσα στην κατασκότεινη σήραγγα όπου καθόμουν λίγο, ώσπου ν' ακούσω το τραγούδι στα αυτιά μου –εκείνον τον μοναχικό παλμό της παλιάς σκονισμένης κρυψώνας, τόσο οικείο στα αγόρια αυτής της ηλικίας– και μετά, σ' ένα ξέσπασμα γλυκού πανικού, χτυπώντας με δύναμη στο πάτωμα παλάμες και γόνατα, έφτανα στη μακρινή άκρη του τούνελ, έσπρωχνα να φύγουν τα μαξιλάρια, και με προϋπαντούσε μια λωρίδα ήλιου στο λουστραρισμένο πάτωμα, κάτω από την ψάθα της βιεννέζικης καρέκλας, μαζί με δυο παιχνιδιάρες μύγες που ξαπόσταιναν, τότε η μια, πότε η άλλη. Μια αίσθηση πιο ονειρική, λεπτότερη, μου έδινε ένα άλλο παιχνίδι σπηλιάς: πρωί πρωί, σήκωνα τα σκεπάσματα ψηλά, έμπαινα από κάτω και άφηνα τη φαντασία να παίζει τα χιλιάδες αξεδιάλυτα παιχνίδια της με τις σκιερές χιονοστιβάδες του λινού και το αχνό φως που έμοιαζε να εισβάλλει στο

σκιασμένο κρησφύγετο από έναν τόπο πάρα πολύ μακρινό, όπου φανταζόμουν αγρίμια να περιδιαβάζουν σε τοπίο όλο λίμνες. Η θύμηση της κούνιας μου, με το τούλι –χνουδωτά βαμβακερά νήματα– να τη σκεπάζει ολόγυρα, μου ξαναφέρει τη χαρά που ένιωθα παίζοντας μ' ένα πανέμορφο, μαγευτικά συμπαγές, σκούρο γκρενά, κρυστάλλινο αυγό, ξεχασμένο εκεί, ποιος ξέρει από ποιο Πάσχα: μασούσα μια γωνία του σεντονιού, ώσπου νοτιζόταν ολόκληρη, και μετά τύλιγα σφιχτά το αυγό για να χαζέψω και να γλείψω πάλι τη ζεστή, ροδοκόκκινη στίλβη των τρυφερά περιτυλιγμένων επιφανειών που στάλαζαν σελαγισμούς και χρώματα απίστευτης πληρότητας. Μα δεν είχα κατορθώσει ακόμα να γευτώ το ωραίο από τόσο κοντά, όσο αργότερα έφτασα.

Μικρός που είναι ο κόσμος (σε μάρσιπο χωράει), ισχνός κι ασήμαντος μπροστά στην ανθρώπινη συνείδηση, μπροστά σε μία και μόνη προσωπική ανάμνηση, εκφρασμένη με λόγια! Ίσως έχω υπέρμετρη αδυναμία στις πάμπρωτές μου εντυπώσεις, μα τους χρωστάω και αληθινή ευγνωμοσύνη. Με οδήγησαν, πραγματικά, στην Εδέμ του βλέμματος και της αφής. Θυμάμαι μια νύχτα, ταξιδεύοντας στο εξωτερικό, φθινόπωρο του 1903, που ήμουν καθισμένος στα γόνατα, επάνω στο (μάλλον επίπεδο) μαξιλάρι μου, ακουμπώντας στο παράθυρο του βαγκονλί: θα 'τανε στον Μεσογειακό Σιδηρόδρομο de Luxe, εκείνον που έχει χρόνια τώρα καταργηθεί, με το ένα από τα έξι βαγόνια του βαμμένο στο κάτω μέρος όμβρα², το ξύλο, επάνω, κρεμ: και κοίταζα, μ' ένα ανεξήγητο σφίξιμο στην καρδιά, μιαν αρμαθιά παραμυθένια φώτα να μου γνέφουν από έναν λόφο, πέρα, κι ύστερα να γλιστρούν μέσα σε μαύρο βελούδο: διαμάντια

---

2. Όμβρα, η: χρώμα ορυκτής προέλευσης (γαιώδες), το οποίο αποτελεί βάση υδροχρωμάτων και, κυρίως, ελαιοχρωμάτων. Είναι γνωστό και ως ομβρική γη.

που αργότερα χάρισα στους ήρωές μου, ν' αλαφρύνει κάπως το βάρος τόσο πλούτου. Πρέπει να είχα βρει τρόπο να λύσω και να σηκώσω τα σφιχτοδεμένα ρολά πάνω από την κουκέτα μου, και κρύωναν οι φτέρνες μου, μα εγώ επέμενα γονατιστός, με το βλέμμα καρφωμένο εκεί. Δεν υπάρχει πράγμα πιο γλυκό, τίποτα πιο παράξενο από τον αναλογισμό τέτοιου πρώτου ρίγους. Ανήκει στην αρμονία ενός κόσμου απολύτως παιδικού, οπότε κρατάει στη μνήμη σου μια μορφή φυσικής πλαστικότητας, που καταγράφεται σχεδόν ακοπίαστα· μόνον αργότερα, με τις αναμνήσεις της εφηβείας μας, αρχίζει η Μνημοσύνη τα στρυφνά της και τα δύσκολα. Θα διατύπωνα μάλιστα και την ακόλουθη πρόταση: σε ό,τι αφορά τη δυνατότητα αποθησαύρισης εντυπώσεων, τα ρωσόπουλα της δικής μου γενιάς έζησαν μιαν εποχή ιδιοφυΐας, λες και η πιστή τους μούρα έκανε για χάρη τους ό,τι περνούσε απ' το χέρι της, προσφέροντάς τους παραπάνω μερίδιο, μήπως και αντισταθμίσει τον καταποντισμό που έμελλε να απαλείψει ολοκληρωτικά τον κόσμο που είχαν γνωρίσει. Άπαξ και αποθηκεύτηκαν όσα έπρεπε, η ιδιοφυΐα χάθηκε – όπως και με τα άλλα, τα πιο εξειδικευμένα παιδιά-θαύματα, χαριτωμένα και σγουρόμαλλα, που ανεμίζουν μπαγκέτες ή χαλιναγωγούν πιάνο τεράστια και κάποτε καταλήγουν δευτεροκλασάτοι μουσικοί με τη θλίψη στο βλέμμα, τις ακαθόριστες αδιαθεσίες και κάτι σαν δυσμορφία να χαλάει τα ευνοχοειδή τους νώτα. Παραμένει, εντούτοις, το μυστήριο του πράγματος και θέλγει τον αυτοβιογραφούμενο. Ούτε στο περιβάλλον ούτε στην κληρονομικότητα μπορώ να εντοπίσω το ακριβές εργαλείο που μου έδωσε μορφή, τον ανώνυμο κύλινδρο ο οποίος αποτύπωσε στο σώμα του βίου μου το περιπλοκο εκείνο υδατογράφημα με το ανεπανάληπτο σχέδιο που αναφάνεται όποτε ο φανός της τέχνης στρέφεται και το φως του διαπερνά το μεγάλο φύλλο όπου γράφεται η ζωή.

3

Για να τοποθετήσω με ακρίβεια στον χρόνο ορισμένες παιδικές μου αναμνήσεις, πρέπει να χρησιμοποιήσω κομμάτες και εκλείψεις, όπως οι ιστορικοί όταν καταπιάνονται με τα αποσπάσματα μιας επικής αφήγησης. Αλλά είναι και περιπτώσεις όπου υπάρχουν πλήρη στοιχεία. Με βλέπω, επί παραδείγματι, στην παραλία, να σκαρφαλώνω με μανία σε κάτι μαύρα βράχια, υγρά, ενώ η Μις Νόρκοτ, αργή και μελαγχολική γκουβερνάντα, νομίζει ότι την ακολουθώ, κι έχει απομακρυνθεί βολτάροντας στην ακροθαλασσιά με τον Σεργκέι, τον μικρότερο αδερφό μου. Φοράω ένα ψεύτικο μπρασελέ³ και καθώς σέρνομαι γραπωμένος στα βράχια μου λέω και ξαναλέω, σαν επωδή αστείρευτου λυρισμού, πηγή βαθιάς ευχαρίστησης, την αγγλική λέξη *childhood*, παιδικά χρόνια³ πρωτάκουστη και μυστηριώδης, γίνεται ολοένα πιο παράξενη καθώς μπερδεύεται μέσα στο μικρό και βαρυφορτωμένο, ανάστατο μυαλό μου, με τον Robin Hood και την Little Red Riding Hood³ και τα καφετιά σκουφιά, hoods, καμπούρικων και γερασμένων ξωτικών. Στους βράχους έχει λάγκκους γεμάτους χλιαρό θαλασσίνο νερό και τα μαγικά μου ψελίσματα συνοδεύονται από ξόρκια που πλέκω πάνω από τις ζαφειρένιες λιμνούλες.

Βρισκόμαστε, πού αλλού, στην Αμπάτσα των ακτών της Αδριατικής. Το βραχιόλι που τυλίγει τον καρπό μου και μοιάζει με φανταχτερό κρίκο είναι από ημιδιαφανές σελιόιντ, ανοιχτό πράσινο και ροζ, και προέρχεται από χριστουγεννιάτικο δέντρο – μου το είχε δώσει στην Πετρούπολη, πριν λίγους μήνες, η Όνια, η ωραία και συνομήλικη εξαδέλφη μου. Το είχα πολύ μέσα στην καρδιά μου, ως την ώρα που στο εσωτερικό του

---

3. Ο Ρομπέν των Δασών (Robin Hood = «Κοκκινოსκούφης») και η Κοκκινოსκουφίτσα.

σχηματίστηκαν κάτι σκούρες λωρίδες κι εγώ, σαν σε όνειρο, αποφάσισα πως ήταν τούφες από τα μαλλιά μου, καταχωνιασμένες στη λαμπερή ουσία του, μαζί με τα δάκρυα που είχαν κυλήσει τότε, σ' εκείνη τη φρικτή επίσκεψη στο μισητό κουρείο του γειτονικού Φιούμε⁴. Την ίδια εκείνη μέρα, σ' ένα παραλιακό καφενείο, ο πατέρας μου, τη στιγμή ακριβώς που μας σερβίρανε, είδε δύο Ιάπωνες αξιωματικούς καθισμένους σ' ένα πλαϊνό τραπέζι και σηκωθήκαμε και φύγαμε αμέσως – μόλις που πρόλαβα ν' αρπάξω όπως όπως και να κρύψω στο καταπαγωμένο στόμα μου μια ολάκερη bombe από τη γρανίτα μου, γεύση λεμόνι. Ήταν στα 1904. Η Ρωσσία σε πόλεμο με την Ιαπωνία. Ενθουσιασμένο το αγγλικό εικονογραφημένο περιοδικό, του οποίου η Μις Νόρκοτ ήταν συνδρομήτρια, δημοσίευε πολεμικές εικόνες που έδειχναν πώς θα βυθίζονταν οι ρώσικες ατμομηχανές –σαν παιχνιδάκια τις έκανε να μοιάζουν η απaráμιλλη γιαπωνέζικη τεχντροπία– έτσι και δοκίμαζε ο στρατός μας να στρώσει ράγες στους ύπουλους πάγους της λίμνης Βαϊκάλης.

Μα να, που ο πόλεμος αυτός μου φέρνει στον νου κάτι ακόμα παλαιότερο. Αρχές του ίδιου έτους, απόγευμα, στο σπίτι μας στην Πετρούπολη, με κατέβασαν από το παιδικό μου δωμάτιο στο γραφείο του πατέρα μου, να χαιρετίσω τον στρατηγό Κουροπάτκιν, οικογενειακό φίλο. Το γεμάτο σώμα του, από παντού κλεισμένο στη στολή, έτριζε ελαφρά, καθώς, για να με διασκεδάσει, άπλωσε μια χούφτα σπύρτα στο ντιβάνι όπου καθόμουν, πήρε δέκα, τα έβαλε σε ίσια γραμμή, το ένα μετά το άλλο, και είπε: «Να η θάλασσα με μπουνάτσα». Έσπρωξε μετά λίγο τα σπύρτα δυο δυο, ώσπου η ευθεία έγινε τεθλασμένη και να σου μια «φουρτουνιασμένη θάλασσα». Ανακάτωσε τα σπύρτα και περίμενα να κάνει κι άλλο, ακόμα καλύτερο κόλπο, αλλά μας διέκοψαν. Παρουσιάστηκε ο ακόλουθός του και κάτι του

4. Η σημερινή Ρι(γ)έκα. Η Αμπάτσ(ι)α σήμερα ονομάζεται Οπάτιγια.

είπε. Μ' ένα σαστισμένο, ρωσικό γρύλισμα, ο Κουροπάτκιν σηκώθηκε βαρύς από τη θέση του και, στο ντιβάνι, τα σκόρπια σπύρτα αναπήδησαν. Τη μέρα εκείνη του είχαν αναθέσει την ανωτάτη διοίκηση της ρωσικής στρατιάς της Άπω Ανατολής.

Το επεισόδιο αυτό είχε μια πολύ ιδιαίτερη συνέχεια, δεκαπέντε χρόνια αργότερα: με την Αγία Πετρούπολη στα χέρια των μπολσεβίκων, ο πατέρας μου είχε καταφύγει κυνηγημένος στη νότια Ρωσία και τον πλεύρισε, καθώς περνούσε μια γέφυρα, ένας γέρος, ο οποίος, με τη μηλωτή που φορούσε για πανωφόρι και τη γκρίζα του γενειάδα, έμοιαζε για χωρικός. Ζήτησε του πατέρα μου φωτιά. Και την επόμενη στιγμή, αναγνωρίστηκαν. Εύχομαι ο γερο-Κουροπάτκιν με τη μηλωτή του να τα κατάφερε και να γλίτωσε τη σοβιετική φυλακή: αλλά δεν πρόκειται γι' αυτό. Με θέλγει η ανέλιξη του θέματος του σπύρτου: τα μαγικά σπύρτα που μου είχε δείξει είχαν χαθεί με το παιχνίδι, αλλά και οι στρατιές του είχαν εξανεμιστεί και όλα είχαν πεσει πια, σαν τα τραινάκια μου εκείνα που, τον χειμώνα του 1904-05, στο Βισμπάντεν, είχα δοκιμάσει να τσουλήσω πάνω από κάτι παγωμένους νερόλακκους, στον κήπο του (Hotel Oranien). Το ν' ακολουθεί τέτοιους θεματικούς σχηματισμούς μέσα στη ζωή του ανθρώπου είναι, κατά τη γνώμη μου, ο αληθινός προορισμός της αυτοβιογραφίας.

4

Το τέλος της καταστροφικής εκστρατείας της Ρωσίας στην Άπω Ανατολή ακολούθησαν βιαιότατες εσωτερικές αναταραχές. Απτότητη η μητέρα μου, με τα τρία της παιδιά, επέστρεψε στην Πετρούπολη, αφού πέρασε έναν χρόνο περίπου σε θέρετρα του εξωτερικού. Αρχές του 1905. Τα πολιτικά πράγματα απαιτούσαν την παρουσία του πατέρα μου στην πρωτεύουσα: το

Συνταγματικό Δημοκρατικό Κόμμα, του οποίου ήταν ιδρυτικό μέλος, θα κέρδιζε, την επόμενη χρονιά, την πλειοψηφία των εδρών στην Πρώτη Βουλή. Εκείνο το καλοκαίρι, κατά τη διάρκεια μιας από τις σύντομες παραμονές του μαζί μας στην εξοχή, διαπίστωσε, με πατριωτική απόγνωση, ότι ο αδερφός μου κι εγώ γράφαμε και διαβάζαμε αγγλικά, μα όχι ρωσικά (εκτός από ΚΑΚΑΟ και ΜΑΜΑ). Αποφασίστηκε να έρχεται κάθε απόγευμα ο διευθυντής του σχολείου του χωριού να μας κάνει μάθημα και να μας πηγαίνει περίπατο.

Με τον οξύ και χαρμόσυνο ήχο της σφυρίχτρας του πρώτου μου ναυτικού κοστουμιού, τα παιδικά μου χρόνια με καλούν, στο απόμακρο αυτό παρελθόν, να ξανασφίξω το χέρι του δασκάλου που τόσο χάρηκα. Βασίλι Μαρτίνοβιτς Ζερνοσέκοφ το όνομά του, και είχε ένα φουντωτό σκούρο γένι, μαλλιά που λιγότευαν και πορσελάνινα μπλε μάτια, με ένα σαγηνευτικό εξόγκωμα στο πάνω βλέφαρο. Την πρώτη μέρα που ήρθε μας έφερε ένα κουτί γεμάτο λαχταριστούς κύβους, με διαφορετικά γράμματα ζωγραφισμένα στην κάθε πλευρά τους. Τους χειρίζοταν τους κύβους αυτούς λες και ήταν πράγματα εξαιρετικά πολύτιμα – και όντως ήταν, εδώ που τα λέμε (άσε που έφτιαχναν τρομερές σήραγγες για τα τραινάκια μας). Εκτιμούσε βαθιά τον πατέρα μου, ο οποίος, πριν λίγο καιρό, είχε φροντίσει να ξαναχτιστεί, εκσυγχρονισμένο, το σχολείο του χωριού. Φορούσε μακρύ μαύρο λαιμοδέτη πλεγμένο ανέμελα σε σχήμα φιόγκου, παλιό σύμβολο ελευθερίας της σκέψης. Εγώ μικρό παιδί, κι εκείνος μου απευθυνόταν στο δεύτερο πληθυντικό, μα όχι με τον επιπόλαιο τρόπο που είχαν οι υπηρέτες, μήτε πάλι με τον τρόπο που το έκανε η μητέρα μου, σε στιγμές ζωτικής τρυφερότητας, όταν, ας πούμε, είχα πυρετό ή όταν έχανα κανέναν από τους μικροσκοπικούς επιβάτες των τραινών μου – λες και ο ενικός ήταν πολύ λίγος για το φορτίο της αγάπης της· εκείνος είχε την απέριττη ευγένεια ανθρώπου που μιλάει

με άλλον άνθρωπο, μα δεν τον γνωρίζει αρκετά, ώστε να του μιλήσει με το «συ». Ένθερμος επαναστάτης, χειρονομούσε παθιασμένα καθώς περπατούσαμε στην εξοχή κι έλεγε για την ανθρωπότητα και την ελευθερία και τη μάστιγα του πολέμου και τη θλιβερή ανάγκη (πλην ενδιαφέρουσα, σκεφτόμουν εγώ) να εξολοθρευούνται οι τύραννοι· κι άλλοτε πάλι έβγαζε το *Doloy Oruzhie!*, δημοφιλέστατο τότε βιβλίο των ειρηνιστών (μετάφραση του *Die Waffen Nieder!*, –Κάτω τα όπλα!–, του Μπέρτα φον Σούτνερ), και μου διάβαζε ασταμάτητα, στα έξι μου τότε, σχοινοτενή αποσπάσματα· από τον τρυφερό και πολεμοχαρή κόσμο της ηλικίας μου, προσπαθούσα οργισμένα να αντείπω, υποστηρίζοντας αιματοκυλίσματα, παιδικά πιστόλια και ιππότες στρογγυλής τραπέζης. Στο λενινιστικό καθεστώς, τότε που όλοι οι μη κομμουνιστές ριζοσπάστες διώχθηκαν αλύπητα, στείλανε τον Ζερνοσέκοφ σε στρατόπεδο καταναγκαστικών έργων, αλλά κατάφερε να δραπετεύσει στο εξωτερικό και πέθανε στη Νάρβα το 1939.

Σ' εκείνον χρωστάω, κατά κάποιον τρόπο, τη δυνατότητα να συνεχίσω για λίγο τον δρόμο μέσα στο ιδιωτικό μου μονοπάτι που παρακολουθεί τη λεωφόρο της ανάστατης εκείνης δεκαετίας. Όταν, τον Ιούλιο του 1906, ο τσάρος διέλυσε τη Βουλή καταπατώντας το Σύνταγμα, ορισμένα μέλη του Κοινοβουλίου, ανάμεσά τους και ο πατέρας μου, συγκάλεσαν επαναστατική συνεδρία στο Βίμποργκ και εξέδωσαν маниφέστο καλώντας τον λαό να αντισταθεί στην κυβέρνηση. Φυλακίστηκαν γι' αυτό, ενάμιση χρόνο αργότερα. Ο πατέρας μου πέρασε τρεις ξεκούραστους, αν και κάπως μοναχικούς, μήνες σε αυστηρή απομόνωση, παρέα με τα βιβλία του, την πτυσσόμενη μηχανήρα του και ένα αντίτυπο του εγχειρίδιου κατ' οίκον γυμναστικής του J.P. Muller. Μέχρι τον θάνατό της κράτησε η μάνα μου τα γράμματα που κατόρθωσε να της στείλει κρυφά – εύθυμα γράμματα, γραμμένα με μολύβι σε χαρτί τουαλέτας (τα οποία

εξέδωσα το 1965, στο τέταρτο τεύχος του νεοϋορκέζικου περιοδικού, εκδιδόμενου στη ρωσική από τον Roman Grynberg, *Vozdushnïe puti*). Όταν ο πατέρας μου βγήκε από την απομόνωση, ήμασταν στην εξοχή ακόμα και ο δάσκαλός μας ήταν που οργάνωσε τη γιορτή και φρόντισε τις σημαίες (κάμποσες μάλιστα απροκάλυπτα κόκκινες) για την υποδοχή του πατέρα μου – σ' όλο τον δρόμο, από τον σταθμό στο σπίτι, παντού γιρλάντες από ελατοβελόνες και στεφάνια κενταυρίας, αγαπημένου λουλουδιού του πατέρα. Εμείς, τα παιδιά, είχαμε κατέβει στο χωριό και, μαζί με την ανάμνηση αυτής ακριβώς της μέρας, έρχεται ολοκάθαρα στον νου μου και ο ηλιόλουστος ποταμός· και η γέφυρα με το αστραφτερό μέταλλο της κονσέρβας που είχε αφήσει ένας ψαράς στο ξύλινο παραπέτο της· και ο λόφος με τις φλαμουριές, την τριανταφυλλένια εκκλησία και το μαρμάρινο μαυσωλείο όπου αναπαύονταν οι νεκροί της μητέρας· και ο σκονισμένος δρόμος που έβγαζε στο χωριό· και η λωρίδα της χαμηλής χλόης, πράσινο παστέλ, με τις φαλακρές νησίδες του αμμώδους εδάφους, να χωρίζει τον δρόμο από τις φουντωμένες πασχαλιές· πιο πίσω να στέκουν σαθρά τα χορταριασμένα μαδέρια των φτωχόσπιτων· και το πέτρινο κτίριο του καινούργιου σχολείου δίπλα στο παλιό, το ξύλινο· μα και, καθώς κυλάμε γοργά, το μαύρο σκυλάκι με τα κάτασπρα δόντια που πετιέται από τα σπίτια με απίστευτη ορμή, δίχως να βγάζει άχνα, ως τη στιγμή που ξεσπάει τον ενθουσιασμό του, καθώς η άφωνή του ζέση το φέρνει επιτέλους, φευγαλέα, πλάι στην άμαξα που προσπερνάει επιταχύνοντας.

5

Το παλιό και το νέο, ο φιλελεύθερος τόνος και ο πατριαρχικός, η μοιραία φτώχεια και ο μοιρολατρικός πλούτος συνυφάνθηκαν

με τρόπο εκπληκτικό στην παράξενη εκείνη πρώτη δεκαετία του αιώνα μας. Τα καλοκαίρια, δεν ήταν λίγες οι φορές που την ώρα που γευματίζαμε όλοι μαζί στην τραπεζαρία μας –φωτεινή, γεμάτη παράθυρα, με ξύλινη επένδυση καρυδιάς, στον πρώτο όροφο του κτήματος της Βύρας– ο υπηρέτης έσκυβε, με μια έκφραση δυσθυμίας στο πρόσωπο, και πληροφορούσε χαμηλόφωνα τον πατέρα μου (ιδιαιτέρως χαμηλόφωνα, αν τύχαινε να υπάρχουν προσκεκλημένοι) ότι κάποια ομάδα χωρικών ήταν έξω και ζητούσαν να δουν τον «μπαρίν». Τράβαγε τότε ζωηρά ο πατέρας μου την πετσέτα του από τα γόνατα και ζητούσε από τη μητέρα την άδεια να σηκωθεί. Ένα από τα παράθυρα στο δυτικό άκρο της τραπεζαρίας έβλεπε στον δρόμο της κύριας εισόδου· φαινόταν η κορφή του αγιοκλήματος που φούντωνε αντίκρυ. Από εκεί έφτανε στ' αυτιά μας ο βόμβος του χωριάτικου καλωσορίσματος, όλος ευγένεια, καθώς οι αθέατοι χωρικοί υποδέχονταν τον αθέατο πατέρα μου. Η συζήτηση που ακολούθουσε, σε τόνους καθημερινούς, δεν ακουγόταν, καθότι τα παράθυρα κάτω από τα οποία μιλούσαν ήταν κλειστά, να μην μπαίνει το κρύο. Ήταν, κατά πάσα βεβαιότητα, κάποια έκκληση για μεσολάβηση του πατέρα μου σε τοπική διαφορά, ή για ειδική επιδότηση, ή για την άδεια να θερίσουν σε κάποιο κομματάκι της γης μας, ή να κόψουν τη συστάδα των δέντρων που είχαν βάλει στο μάτι. Εάν, καθώς συνέβαινε συνήθως, το αίτημα γινόταν ευθύς αποδεκτό, ξανασηκωνόταν εκείνος ο βόμβος και, αμέσως μετά, σε ένδειξη ευγνωμοσύνης, ο καλός «μπαρίν» έπρεπε να περάσει από την εθνική δοκιμασία – να τον κουνήσουν, να τον πετάξουν στον αέρα και να τον ξαναπιάσουν στιβαρά καμιά εικοσαριά γεροδεμένα μπράτσα.

Μέσα στην τραπεζαρία, ο αδερφός μου κι εγώ έπρεπε να συνεχίσουμε το φαγητό μας. Η μητέρα μου, κρατώντας με τον αντίχειρα και τον δείκτη ένα τσοδοά κομματάκι, έριχνε το βλέμμα κάτω από το τραπέζι, να δει αν ήταν εκεί το νευρικό

και δύστροπο μπασέ της. «Un jour ils vont le laisser tomber»⁵ αποφαινόταν η Μαντεμουαζέλ Γκολαί, μεγάλη γυναίκα, όλη μια σκυθρωπή κοσμιότητα, κάποτε γκουβερνάντα της μητέρας μου, που έμενε ακόμη μαζί μας (και δεν τα πήγαινε καθόλου καλά με τις δικές μας γκουβερνάντες). Από τη θέση μου στο τραπέζι αντίκριζα έξαφνα, σ' ένα από τα δυτικά παράθυρα, το θάύμα μιας μετεώρισης. Εμφανιζόταν εκεί, για μια στιγμή μονάχα, μεγαλόπρεπα ξεδιπλωμένη στο κενό, η μορφή του πατέ-ρα μου, με το άσπρο καλοκαιρινό του κοστούμι να κυματίζει στον άνεμο, τα άκρα του σε στάση αλλόκοτης χαλάρωσης, το όμορφο, αδιατάραχτο πρόσωπό του στραμμένο στον ουρανό. Τρεις φορές ανυψωνόταν έτσι, μαζί με τις ιαχές των χωρικών που τον τίναζαν, και τη δεύτερη φορά έφτανε πιο ψηλά από την πρώτη και μετά σηκωνόταν πάλι, στην τελευταία και ψηλότερη πτήση του, απλωτός πια, στο μεταλλικό γαλάζιο του καλοκαιριάτικου μεσημεριού κι έμοιαζε ότι θα 'μενε μετέωρος για πάντα, όπως αυτές οι παραδείσιες φιγούρες που πλανώνται αμέριμνες, με τον τόσο πλούτο των πτυχών στο ρούχο τους, στη θολωτή οροφή της εκκλησίας ενόσω, κάτω, ανάβουν τα λιανοκέρια ένα ένα, σε χέρια θνητών, σμάρι από φλογίτσες τυλιγμένες στο λιβάνι, και ψάλλει ο ιερέας περί αιωνίας αναπαύσεως και κρύβουν νεκρώσιμα κρίνα το πρόσωπο εκείνου που κείτεται, μέσα σε πέλαγο αναλαμπών, εκεί, στο ανοιχτό του φέρετρο.

---

5. Κάποια μέρα θα τον αφήσουν μετέωρο (γαλλικά στο πρωτότυπο, όπως και οι περισσότερες από τις ξενόγλωσσες εκφράσεις, χαρακτηριστικές μιας γαλλικής παιδείας, που αναφέρονται στο αγγλικό πρωτότυπο): το *laisser tomber*, εκτός από την κυριολεκτική του σημασία («αφήνω να πέσει κάτω») διατηρεί και τη μεταφορική σημασία που συνήθως έχει στην καθομιλουμένη («εγκαταλείπω», «απογοητεύω») ή και («προδίδω»). (Σ.τ.Μ.)